

Joanna Mańkowska
Paulina Pałasz
Anna Stocka

ODNOWA I REURBANIZACJA TERENÓW MIESZKANIOWYCH NA PRZYKŁADZIE DZIELNICY WILHELMSBURG (NIEMCY)

Streszczenie

Na skutek występowania zjawisk suburbanizacji i dezurbanizacji, śródmieścia wielu miast europejskich utraciły swoją atrakcyjność i możliwości rozwoju. Wyludniające się centralne dzielnice ulegają degradacji, pojawiają się konflikty społeczne. Aby odwrócić negatywne procesy zachodzące w przestrzeni, konieczne jest doprowadzenie do reurbanizacji, czyli ponownego napływu mieszkańców do obszarów centralnych. Można to osiągnąć przez odnowę miast, w której skład wchodzi takie działania jak: rewitalizacja, rehabilitacja czy modernizacja. Wiąże się to zarówno z odnową struktury przestrzennej, jak i demograficznej. W artykule zostały przedstawione instrumenty odnowy miasta, które zostały wykorzystane w mieszkaniowo-przemysłowej dzielnicy Wilhelmsburg w Hamburgu (Niemcy): IBA (Międzynarodowa Wystawa Budowlana) oraz IGS (Międzynarodowa Wystawa Ogrodnicza). W ramach systemu generowania innowacji miejskich w niemieckim mieście zaproponowano wielowymiarowe podejście do odnowy zaniedbanej dzielnicy Hamburga. Zadaniem projektów podejmowanych w ramach IBA było przystosowanie dzielnicy do zmian klimatycznych, wydobywanie potencjału w postaci centralnego położenia w mieście oraz budowanie współpracy i porozumienia między mieszkańcami. W artykule przedstawiono kilka najciekawszych rozwiązań z każdej kategorii projektów. Element dopełniający szereg przemian stanowiła Międzynarodowa Wystawa Ogrodnicza, która przyczyniła się do realizacji inwestycji infrastrukturalnych, związanych z poprawą komunikacji oraz udostępnieniem nowych urządzonych terenów zielonych dla mieszkańców całego miasta. Zrealizowane w Wilhelmsburgu pionierskie projekty z zakresu technologii, ochrony środowiska czy edukacji i integracji społecznej mogą służyć jako modelowe przykłady rozwiązania uniwersalnych problemów współczesnych metropolii.

Słowa kluczowe: reurbanizacja, odnowa miast, Wilhelmsburg, IBA, IGS.

URBAN RENEWAL AND REURBANIZATION OF RESIDENTIAL DISTRICTS BASED ON THE EXAMPLE OF WILHELMSBURG (GERMANY)

Abstract

Many of the European cities have lost their attractiveness, stopping their growth due to suburbanization and disurbanization. As a result, depopulating central districts are being degraded and social conflicts are emerging. In order to reverse those unfavorable processes, it is necessary to induce reurbanization, i. e. the movement of people back to the inner city. This can be achieved through the program of urban renewal, which includes all activities – such as revitalization, rehabilitation and modernization – but also by taking interest in both spatial and demographic aspects of the problem. The article presents two city renewal instruments that have been used in the residential and indus-

trial district of Wilhelmsburg, Hamburg, Germany: IBA (International Building Exhibition) alongside with IGS (International Horticultural Exhibition). A multidimensional approach to the renewal of the neglected district of Hamburg was proposed. The goal of IBA projects was to adapt the city to climate change, to achieve the potential laying within the central location in the city and to create cooperation and compliance between residents. IGS turned out to be complementary towards those transformations and contributed to building several infrastructural projects, many of them related to the improvement of transport and creating new green areas available to the citizens. The pioneering projects carried out in Wilhelmsburg can serve as a model examples of technological, environmental, educational and social solutions to universal problems of contemporary metropolis.

Keywords: reurbanization, urban renewal, Wilhelmsburg, IBA, IGS.

Wstęp

W wielu miastach europejskich odnotować można zjawisko suburbanizacji i dezurbanizacji, czyli wyludniania się śródmieścia i bardzo dużego napływu mieszkańców na obrzeża miast, a nawet i tereny leżące poza jego granicami. Skutkami tego procesu są między innymi: spadek atrakcyjności centrów miast, konflikty przestrzenne i społeczne oraz degradacja zabudowy i terenów poprzemysłowych. Pojawia się potrzeba odwrócenia tych negatywnych zjawisk i doprowadzenia do reurbanizacji, czyli ponownego zaludnienia popadających w degradację dzielnic. Działania te powinny być kompleksowe, biorące pod uwagę nie tylko kwestie przestrzenne i demograficzne, ale także powinny nieść za sobą sposoby na rozwiązanie leżących w niedalekiej przyszłości zagrożeń, takich jak zmiany klimatyczne, migracje czy spadek jakości życia.

1. Odnowa i reurbanizacja

Pojęcie reurbanizacji zostało rozpowszechnione przez Leo Klaassena w jego modelu faz cyklu życia miejskiego. Jest to czwarty, a zarazem ostatni etap rozwoju miasta. Po intensywnym wzroście liczby mieszkańców na przedmieściach i opuszczaniu przez nich centrum, śródmieście na nowo odnotowuje wzrost liczby ludności. Reurbanizacja może także być rozumiana jako „szereg różnej natury procesów prowadzących do «ożywienia» miasta, a zwłaszcza obszarów śródmiejskich”¹. Reurbanizacja powinna być procesem zaplanowanym i zorganizowanym (w przeciwieństwie do suburbanizacji). Zazwyczaj wiąże się to z uzupełnieniem i odnową istniejącej struktury przestrzennej i demograficznej. Czynnikiem inicjującym napływ nowych mieszkańców do centrum może być regeneracja śródmiejskiej zabudowy historycznej, przy wykorzystaniu środków publicznych i dużym zaangażowaniu władz miejskich. „Odnowa przestrzeni miejskiej zawiera w sobie wiele metod przekształceń, od modernizacji, re-

---

¹ Radzimski, A., *Między miastem kurczącym a reurbanizacją. Zróżnicowanie rozwoju miast w Niemczech w latach 1995–2012*, „Przegląd geograficzny”, 2015, nr 87, s. 665.

montów, rewaloryzacji, aż po rehabilitację czy rewitalizację”². Nie należy utożsamiać procesu odnowy z każdym pojęciem osobno, ale ze wszystkimi łącznie, ze względu na wieloaspektowość i złożoność tego procesu. Według Instytutu Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej generalnym celem odnowy miast jest zapewnienie harmonijnego i wielostronnego rozwoju miasta przez adaptację starych, istniejących zasobów dla nowych, zmiennych potrzeb społeczności miejskich i jednostek³. Zapewnia to poprawę warunków życia, ale też ochronę i zachowanie starych zasobów oraz połączenie ich ze współczesnymi formami wraz z wyrównaniem standardów we wszystkich zasobach. Dotyczy ono zatem procesów społecznych, architektury miasta, infrastruktury technicznej, zagadnień ekonomicznych, prawnych i administracyjnych oraz politycznych. Na pojęcie odnowy podobnie patrzy Zbigniew Zuziak, zauważając, że są to „skoordynowane działania publiczne i prywatne, mające wywołać określone zmiany w strukturze miejskiej przez skorelowane strategie ze stron różnych podmiotów jako odpowiedź na różne przejawy degradacji tkanki urbanistycznej na danym obszarze”⁴. Ponadto ogół działań powinien być skierowany na obszar całego miasta, sukcesywnie na poszczególne obszary, ale przede wszystkim na obszary historycznie.

2. Przykład Wilhelmsburga

Przykładem reurbanizacji i odnowy urbanistycznej, łączącej wszystkie te aspekty, są działania prowadzone od kilkunastu lat w dzielnicy Hamburga, Wilhelmsburgu. Hamburg to położone niedaleko ujścia Łaby miasto, największy port morski w Niemczech i silny ośrodek przemysłowy. Miasto o powierzchni 755 km² zamieszkuje blisko 1 791 120 osób⁵. Sam Wilhelmsburg zlokalizowany jest na kilku śródrzecznych wyspach. Choć jest to największa powierzchniowo dzielnica Hamburga, zamieszkuje ją zaledwie 50 000 osób. Większość wyspy pokrywają tereny zielone, pola uprawne, mokradła i lasy. Pomimo centralnego położenia wyspy w mieście, funkcja przemysłowa dominuje nad mieszkaniową.

Hamburg leży na wysokości 6 m n.p.m., co wiąże się z wysokim ryzykiem wystąpienia powodzi, zwłaszcza na obszarze wysp i terenach nadwodnych. W 1962 roku miasto nawiedziła wielka fala sztormowa, powodując znaczące zniszczenia. Zginęły setki mieszkańców, głównie Wilhelmsburga, a tysiące zostały pozbawione domów. Władze miasta wysunęły propozycję opuszczenia wszystkich wysp na rzece. W konsekwencji przez kilka dziesięcioleci wyspa

---

² Lorens P., *Urbanistyczne aspekty rewitalizacji centrów miast. Referat z konferencji Rewitalizacja jako instrument rozwoju miast – problematyka legislacji i źródeł finansowania*, Sopot, 2008, s. 3.

³ GTZ Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit, „Podręcznik rewitalizacji”, 2003, s. 12, za: Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej.

⁴ Zuziak Z., *Rewitalizacja miast i teoria urbanistyki*, „Architektura czasopismo techniczne”, 2012, nr 12, s. 8.

⁵ Dane na 11.07.2019 r.

Wilhelmsburg pustoszała, kolejne władze nie miały pomysłu na jej zagospodarowanie, a rzeka Łaba stawała się coraz większą mentalną granicą miasta, izolując Wilhelmsburg od reszty miasta. Do czasu rozpoczęcia działań reurbanizacyjnych obszar ten postrzegano jako silnie uprzemysłowiony, a w krajobrazie dominowały portowe dźwigi oraz hale przemysłowe. Uznawano go także za zdegradowany obszar o negatywnym wizerunku i powszechnie występujących problemach społecznych, szczególnie ze względu na multikulturowość mieszkańców dzielnicy. Wilhelmsburg posiadał jednak potencjał w postaci centralnego położenia, dobrego skomunikowania z pozostałymi częściami miasta, obecnością dużych przestrzeni zielonych, pełniących funkcje rekreacyjne oraz unikatowy krajobraz kulturowy i przyrodniczy. Położenie na wyspach na rzece Łabie warunkowało jednak także niski poziom wód gruntowych i wysokie ryzyko wystąpienia powodzi, co przez lata hamowało rozwój dzielnicy.

Aby przeciwdziałać dalszej degradacji, sami mieszkańcy podjęli działania zmierzające do rozwiązania problemów swojej dzielnicy. W 2001 r. otrzymali dofinansowanie od władz Hamburga na przyszłą konferencję Wilhelmsburg. Ponad stu obywateli współpracowało z władzami nad stworzeniem wizji perspektyw dla Wilhelmsburga, aby w 2002 r. opracować Białą Księgę, w której postulowano o: lepsze szkoły i perspektywy dla dzieci i młodzieży, wysokiej jakości nowe budynki mieszkalne, poprawę dostępności wewnątrz dzielnicy i połączeń transportowych oraz likwidację terenów przemysłowych. W 2004 roku ruszył projekt "Leap across the Elbe" ("Skok przez Łabę"), mający na celu rewitalizację dzielnicy Wilhelmsburg oraz sąsiedniej wyspy Veddel, tak aby uczynić je konkurencyjnymi wobec centralnej części miasta. Sama nazwa projektu nawiązywała do istniejącej bariery mentalnej w postaci rzeki – działania miały przede wszystkim zachęcić mieszkańców Hamburga do pokonania tej granicy i odwiedzenia wysp Łaby. „Skok przez Łabę” był wstępem do wdrożenia dwóch dużych inicjatyw urbanistycznych: Międzynarodowej Wystawy Budownictwa (International Building Exhibition Hamburg, IBA) oraz Międzynarodowej Wystawy Ogrodniczej (International Garden Show). Pierwsza kampania rozpoczynająca proces rewitalizacji i reurbanizacji Wilhelmsburga wycelowana była w mieszkańców terenów położonych na północ od Łaby i miała na celu zwrócenie ich uwagi na znaczenie dzielnicy w mieście. W Wilhelmsburgu odbyło się „Lato kultury i sztuki” organizowane przez IBA, które przyciągnęło na wyspy ponad 50 tysięcy nowych gości i stało się początkiem serii przełomowych projektów.

3. IBA jako instrument odnowy dzielnicy mieszkaniowej

Flagowym narzędziem niemieckiego systemu generowania innowacji miejskiej jest format IBA (Internationale Bauausstellung – Międzynarodowa Wystawa Budowlana). Pierwotnym założeniem wystaw na początku XX wieku było zaprezentowanie najnowszych trendów w architekturze i realizacja nowatorskich konceptów budowlanych. Z czasem działalność IBA przekształciła się w wielkoskalowe inwestycje prezentujące zintegrowane procesy transformacji dzielnic

miejskich i regionów przemysłowych. Działania podejmowane na obszarach objętych wystawą IBA służą realizacji innowacyjnych koncepcji urbanistycznych, testujących nowe modele zamieszkania i programy funkcjonalne dzielnic, opracowane specjalnie dla problematyki danego obszaru. Stanowią odpowiedzi na współczesne wyzwania stojące przed wielkimi miastami, takie jak suburbanizacja czy kwestia jakości życia. Te tematy w powiązaniu z kwestiami energii i klimatu poprzez hasło smart technology znalazły się w fokusie IBA Wilhelmsburg/Hamburg⁶. Głównym celem tej edycji IBA był rozwój południowych dzielnic Hamburga i wykorzystanie ich potencjału. Konwencja IBA miała również na celu promowanie stopniowej transformacji wizerunku wysp Łaby do rozkwitu metropolii. Na ten cel sektor publiczny wydał 300 mln euro, a koszty inwestorów prywatnych wyniosły około 700 mln euro. W efekcie zrealizowano 70 projektów, wybudowano 1 200 nowych mieszkań, a sam teren podczas trwania wystawy odwiedziło ponad 420 000 odwiedzających, co miało szczególnie wpływ na przełamanie barier mentalnych, które wcześniej separowały Wilhelmsburg od reszty miasta.

4. IGS jako instrument odnowy dzielnicy mieszkaniowej

Elementem uzupełniającym działania przeprowadzane w ramach IBA była Międzynarodowa Wystawa Ogrodnicza (International Garden Show). IGS ma długą historię istnienia, już w 1869 roku jako element odnowy terenów zielonych rozpoczęła zmiany w niemieckich miastach. II wojna światowa przerwała tradycję tego wydarzenia, które na nowo powróciło w 1953 roku w integralnych częściach Hamburga – Stadtpark, Hammerpark i Volkspark Altona. W 2013 roku wystawa przeniosła się na tereny dzielnicy Wilhelmsburg. Trwała 173 dni, od kwietnia do października. Z myślą przewodnią „W 80 ogrodów dookoła świata” 100 hektarów urządzonej zieleni przekształcono w ogólnodostępny park z przestrzeniami dla rekreacji, rozrywki i edukacji. W skład całej przestrzeni zielonej wchodziło: 22 ha parku, 3 ha placów zabaw, 6 ha wody, 27 ha parków krajobrazowych, 27 ha ogródków działkowych oraz 3,7 ha cmentarza Mengestraße. Dodatkową atrakcją było 17 ha ogrodów międzynarodowych i tematycznych. Organizatorzy wyznaczyli siedem „światów” tematycznych, które zainspirować miały wystawców: świat ruchu, świat portów, świat kontynentów, świat kultur, świat religii, świat naturalny i świat wodny. W ramach IGS w celu ożywienia dzielnicy na terenach wystawy odbyło się ponad tysiąc wydarzeń kulturowych, religijnych i sportowych. Pozostały po wystawie park obecnie odznacza się wysokim stopniem bioróżnorodności, w którym znajduje się wiele niespotykanych w Europie gatunków drzew, krzewów i kwiatów. Wystawa IGS pozwoliła na zagospodarowanie rozległych terenów zielonych Wilhelmsburga, choć spotkała się również z głosami krytykującymi

---

⁶ Rembarz, G., *Innowacja urbanistyczna w kontekście kształtowania środowiska zamieszkania*, „Studia KPZK, tom 187: Piękno i energia: współczesny model budowania dzielnic mieszkaniowych w Europie”, 2018, s. 124.

zniszczenie naturalnych terenów podmokłych typowych dla wysp Łaby. Projekty zrealizowane na terenie wystawy pozwoliły na usprawnienie komunikacji w dzielnicy poprzez budowę nowych mostów i miejsc parkingowych oraz udostępnienie terenów dla mieszkańców.

5. Działania w ramach IBA

Realizowane w Wilhelmsburgu przedsięwzięcia miały odpowiadać na wyzwania stojące przed współczesnymi metropoliami, takie jak globalizacja, migracje, brak surowców naturalnych czy wpływ miast na zmiany klimatyczne. Na bazie tych zagadnień stworzono trzy kategorie, w ramach których powstawać miały projekty.

Zadaniem projektów z kategorii *Cities and climate change – miasta i zmiany klimatyczne* miało być opracowanie sposobu na przystosowanie metropolii do zmian klimatu. W dobie szybkiej urbanizacji to właśnie miasta w dużej mierze odpowiadają za zachodzące przemiany, których konsekwencje odczuwane będą powszechnie. Wilhelmsburg okazał się idealnym miejscem do przetestowania nowatorskich rozwiązań z zakresu wykorzystania odnawialnych źródeł energii w dzielnicach mieszkaniowych, ograniczania emisji CO₂ i idei miasta odpornego na zmiany klimatyczne. Według założeń do 2050 roku Wilhelmsburg ma stać się dzielnicą samowystarczalną energetycznie.

Kategoria *Metrozones – nowe przestrzenie w mieście* obejmowała projekty skoncentrowane na wydobyciu potencjału płynącego z centralnego położenia Wilhelmsburga i jego mieszanego zagospodarowania. Projekty zakładały powstanie nowych obszarów mieszkaniowych tuż obok terenów przemysłowych z niespotykanym widokiem kontenerów, dźwigów i nabrzeży portowych. Oferowane rozwiązania charakteryzują się niezwykle wysoką sprawnością energetyczną oraz innowacyjnością w swojej formie i działaniu.

Trzecia kategoria, *Cosmopolis – nowe możliwości dla miasta*, miała zademonstrować, jak może wyglądać wspólne życie i kooperacja w metropolii. Myślą przewodnią było zaadaptowanie miasta do potrzeb jego mieszkańców, pokonywanie barier związanych z imigracją i różnicami kulturowymi oraz przekucie ich w zalety poprzez odpowiednie działania w przestrzeni. Skupiono się tu przede wszystkim na działaniach w zakresie edukacji i kultury.

5.1. Cities and climate change – wybrane projekty

Pochodzący z czasów II wojny światowej schron przeciwlotniczy został przekształcony w elektrownię wykorzystującą odnawialne źródła energii i magazynującą ciepło (Fotografia 1.). Energiebunker to manifestacja idei metropolii przyszłości, działającej w celu zredukowania negatywnego wpływu na klimat. W roku 2010 przeprowadzono modernizację, a sam bunkier ustanowiony został zabytkiem. Na dachu i południowej ścianie zamontowano panele słoneczne, a we wnętrzu zainstalowano jednostkę kogeneracyjną pozyskującą ciepło ze spalania biometanu, drewna i odpadów przemysłowych. Zmagazynowane cie-

pló pozwala na zaspokojenie potrzeb 3 000 budynków mieszkalnych, a wyprodukowana elektryczność trafia do sieci i odpowiada zapotrzebowaniu 1 000 domów, co pozwala oszczędzić 6 600 ton węgla rocznie. Energiebunker to przykład lokalnej elektrowni, generującej miejsca pracy i zyski w swoim najbliższym otoczeniu.

Fotografia 1. Energiebunker.

Źródło: IBA Hamburg⁷

Kolejnym przedsięwzięciem mającym na celu generowanie energii odnawialnej zaspokajającej potrzeby lokalnej społeczności jest Wzgórze Energetyczne Georgswerder. Użytkowane przez ponad 40 lat składowisko poprzemysłowych odpadów postanowiono przekształcić w miejsce pozyskiwania energii odnawialnej. Pierwszym krokiem było odpowiednie zabezpieczenie odpadów przez odizolowanie ich przy pomocy plastikowej płyty oraz warstwy gleby. Zabezpieczono również wody podziemne. Na szczycie wzgórza postawiono turbiny wiatrowe, a na południowym stoku położono panele fotowoltaiczne. Energia pozyskiwana jest także z wnętrza składowiska – ciągłe procesy dekompozycyjne nieustannie produkują gaz o dużej zawartości metanu. Energia pozyskana ze wzgórza zasila 4 000 domów. Samo Wzgórze Georgswerder stało się miejscem spotkań mieszkańców Hamburga oraz doskonałym punktem widokowym. Odbywa się na nim wiele wydarzeń kulturalnych i sportowych, a także warsztaty prezentujące proces przemiany toksycznego składowiska w modelowy przykład pozyskiwania energii odnawialnej.

---

⁷ <https://www.iba-hamburg.de/en/projects/energiebunker/projekt/energy-bunker.html> [dostęp: 12.06.2019].

Aby cała sieć energetyczna mogła sprawnie i efektywnie funkcjonować, postanowiono połączyć elektrownie zlokalizowane w różnych budynkach, tworząc dużą „wirtualną” elektrownię o nazwie „Zintegrowana sieć energetyczna Wilhelmsburg Central”. Elektrociepłownia zasilana biometanem, obsługiwana przez HAMBURG ENERGIE, zapewnia większość dostaw ciepła, a także podstawowy poziom usług. Panele fotowoltaiczne umieszczone na odpowiednich dachach i fasadach dostarczają do sieci energię odnawialną. Skonstruowana w ten sposób sieć może elastycznie reagować na różne potrzeby energetyczne uczestniczących użytkowników.

Projektem mikroskalarnym, lecz o dużej wadze, stał się Top Climate Plan – Top Plan Klimatyczny, czyli renowacja budynków w taki sposób, by stały się przyjazne środowisku. Dodatkowym celem kampanii było podniesienie świadomości właścicieli nieruchomości na temat standardów energetycznych i potencjału renowacji ich domów. Latem 2009 r. łącznie 65 właścicieli domów oceniło swoje budynki przez pomocy konsultanta ds. Energii i otrzymało przepustkę energetyczną „Doskonałość IBA”. Jednym z flagowych projektów był dom „Auf der Höhe 25”. Remont budynku z 1896 r. obejmował: kompozytową izolację cieplną ścian zewnętrznych (replikującą elementy dekoracyjne) i izolację ścian szczelinowych dla warstwy powietrza na parterze; izolację krokwi na dachu płaskim; izolację między belkami dla stropu z belek drewnianych w piwnicy; wymianę okien z potrójnymi szybami, przy jednoczesnym zachowaniu prętów skrzydła; dodanie systemu wentylacji z odzyskiem ciepła; oraz instalację kotła na pelety drzewne ze wspomaganie solarnym. W efekcie oszczędność energii pierwotnej utrzymano na poziomie 94% przy 27 kWh/m² rocznie.

5.2 Metrozones – nowe przestrzenie w mieście – wybrane projekty

BIQ to pierwszy budynek na świecie z bioreaktorową fasadą (Fotografia 2.). Algi, hodowane w szklarniach na fasadzie od słonecznej strony, zapewniają stałe wytwarzanie energii, kontrolę światła dochodzącego do budynku oraz zapewnianie cienia (Fotografia 3.). Mikroalgi, czyli drobne rośliny, są stale zaopatrywane w substancje odżywcze i dwutlenek węgla poprzez specjalny obieg wodny na elewacji. Przy pomocy światła słonecznego algi mogą przeprowadzać fotosyntezę i rosnąć. Pochodząca z nich biomasa służy do wytwarzania energii elektrycznej i cieplnej. Ponadto elewacja gromadzi energię, pochłaniając światło, które nie jest użytkowane przez rośliny i wykorzystuje ją bezpośrednio do podgrzewania wody i ogrzewania. Zebrana energia może być także buforowana za pomocą specjalnych wymienników ciepła w postaci otworów wypełnionych solanką. Ta zrównoważona koncepcja energetyczna jest zatem w stanie stworzyć cykl energii słonecznej, energii geotermalnej, kotła kondensacyjnego, lokalnego ciepła i wychwytywania biomasy za pomocą fasady z reaktora biologicznego. Ponadto północno-zachodnie i północno-wschodnie fasady budynku przyciągają uwagę dzięki muralowi, konkurując wizualnie z fasadami południowymi.

Fotografia 2. Realizacja budynku BIQ w Wilhelmsburgu.

Źródło: IBA Hamburg⁸.

Fotografia 3. Algi na elewacji budynku BIQ.

Źródło: IBA Hamburg⁹

---

⁸ <https://www.iba-hamburg.de/en/projects/the-building-exhibition-within-the-building-exhibition/smart-material-houses/biq/projekt/biq.html> [dostęp: 12.06.2019].

Bardziej kompleksowym podejściem do nowych przestrzeni w mieście był projekt Wilhelmsburg Central. Stanowił on największy projekt urbanistyczny IBA Hamburg i był ważnym krokiem w rozwoju dzielnicy na wyspie. Cały projekt został opracowany przez biuro projektowe Jo Coenen & Co w kooperacji z francuskimi i niemieckimi biurami planowania krajobrazu Agence Ter. Masterplan przewidywał kolorową mieszankę obiektów mieszkalnych, biurowych, handlowych i usługowych, takich jak hotele i obiekty rekreacyjne. W jego centrum miało zaistnieć bliższe połączenie wody, zieleni, drzew i ścieżek pieszych. W tym obszarze oprócz Parku z otwartymi przestrzeniami zielonymi i wodnymi wybudowano kilka ważnych budynków o różnorodnym przeznaczeniu. Budynki sportowe, centrum medyczne i ośrodek dla seniorów – to tylko kilka przykładów obiektów użyteczności publicznej, dzięki którym centrum wyspy zaczęło tętnić życiem. Dodatkowym bodźcem rozwoju stało się przeniesienie siedziby Ministerstwa Rozwoju Miast i Środowiska do dzielnicy. Działanie to podkreśliło także rangę przedsięwzięcia i jego istotność w odnowie Wilhelmsburga.

Problematycznym obszarem dla rewitalizacji Wilhelmsburga okazał się być wschodni brzeg kanału Kaufhauskanal, znajdujący się w sąsiedztwie terenów silnie przemysłowych z rozległą infrastrukturą transportową. Generowany hałas uniemożliwiał ulokowanie tam zabudowy mieszkaniowej zapewniającej odpowiednio wysoką jakość życia. Zagospodarowania tego terenu podjęła się kopenhaska grupa Bjarke Ingels Group (BIG) we współpracy z Topotek 1 z Berlina. Innowacyjny projekt zakładał powstanie dziesięciu budynków wykonanych ze specjalnych wygłuszających materiałów oraz z kątami ostrymi budynków zapewniającymi maksymalną ochronę akustyczną w najbardziej narażonych miejscach. Szachownicowy układ budynków wytwarzał kameralne przestrzenie otwarte o różnym charakterze, także zabezpieczone przed nadmiernym hałasem (rys. 1). Budynki wyposażono w ciemne elewacje, które znacząco wyróżniały się na tle industrialnego obszaru portowego, pełniąc funkcję swoistej latarni morskiej i wyznacznika w przestrzeni.

---

⁹ <https://www.iba-hamburg.de/en/projects/the-building-exhibition-within-the-building-exhibition/smart-material-houses/biq/projekt/biq.html> [dostęp: 12.06.2019].

Rysunek 1. Układ zabudowy przy Kaufauskanal.

Źródło: IBA Hamburg¹⁰

Fotografia 4. Zabudowa nad Kaufhauskanal.

Źródło: IBA Hamburg¹¹.

---

¹⁰ <https://www.iba-hamburg.de/en/projects/harburg-inland-port/maritime-housing-by-the-kaufhaus-kanal/projekt/maritime-housing-by-the-kaufhaus-kanal.html> [dostęp: 12.06.2019].

¹¹ Ibidem.

5.3. Cosmopolis – wybrane projekty

Veringeck to modelowy dom opieki prowadzony w formule „assisted-living”, czyli mieszkalnictwa wspomaganego. Ośrodek zapewnia całodobową opiekę dla osób starszych chorych na demencję, zarówno pochodzenia niemieckiego jak i dawnych imigrantów. Warunki panujące w domu pozwalają na zachowanie przez pacjentów niezależności. Veringeck to 18 jedno- i dwuosobowych pokoi, wspólny salon z kuchnią oraz ogród sensoryczny. To także unikatowy program dla chorych na demencję osób pochodzących z Turcji. Na trzecim piętrze ośrodka znajduje się wspólnota mieszkaniowo-opiekuńcza prowadzona przez serwis pielęgniarski Multi-Kulti. Rozkład pomieszczeń został zaprojektowany na bazie planów tradycyjnych domów tureckich, a zarówno wewnętrzna, jak i zewnętrzna część budynku została przyozdobiona wzorami nawiązującymi do arabskiego ornamentu girith. Dzięki temu pacjenci mogą wieść życie w sposób taki, jaki znają, kultywowane są ich tradycje, zwyczaje, obsługa mówi ich językiem ojczystym i podaje lokalne posiłki.

Zlokalizowany przy wejściu do kanału Muggenburg Haus der Projekte – Dom Projektów – to przedsięwzięcie realizujące edukacyjne założenie tematu Cosmopolis. Funkcjonuje jako ośrodek kształcenia zawodowego, w którym młodzi ludzie nieznający pracy w swoim zawodzie szkoleni są w warsztacie budowy łodzi oraz zdobywają inne manualne umiejętności, mające później pomóc im odnaleźć się na rynku pracy. Ponadto, Dom Projektów oferuje także różnego rodzaju zajęcia dla młodzieży i dorosłych. Projekt budynku został wyłoniony w europejskim konkursie architektonicznym. Zwycięska praca swoją formą nawiązuje do tradycyjnych budynków portowych (Fotografia 5.). Budynek jest zasilany i ogrzewany energią pochodzącą z ogniwa paliwowego, w którym zachodzi opóźniona reakcja tlenowo-wodorowa.

Fotografia 5. Budynek Domu Projektów.

Źródło: IBA Hamburg¹².

Zakończenie

Istotnym aspektem działań przeprowadzonych w ramach IBA i IGS jest ich wielowymiarowość. Najbardziej zauważalne są przemiany materialne, czyli zmodernizowana istniejąca zabudowa, innowacyjne budynki, czy też nowe przestrzenie rekreacyjne, dzięki którym Wilhelmsburg stał się dzielnicą, przyciągającą nowych mieszkańców i inwestorów. Rozwiązania z dziedziny budownictwa ekologicznego, energetyki i niskoemisyjności uznać można za modelowe przykłady architektury „miasta przyszłości”. Kluczową przemianą był jednak wymiar niematerialny całego procesu, pozostający w regionie po zakończeniu programu, zaczynający się od samego przełamania barier mentalnych odgraniczających przemysłowy Wilhelmsburg od pozostałych dzielnic miasta, a kończący na różnych programach działających na rzecz lokalnej społeczności. Ponadto dzięki rozwiniętej gospodarce i strefie biznesu obszar diametralnie zmienił swój wizerunek, na co pozwoliły nowe obszary przestrzenno-gospodarcze, pełniące rolę inspiratora i moderatora dla nowych inwestorów. Dzięki wielu projektom zarówno w sferze przestrzennej jak i społecznej Wilhelmsburg zyskał miano dzielnicy proekologicznej, nowoczesnej i bezpiecznej.

Bibliografia

1. Kuc S., *Technologies and innovations at the IBA and IGS exhibitions – Hamburg 2013*, „Czasopismo Techniczne”, 2014, Architektura Zeszyt 8A (15).

---

¹²<https://www.iba-hamburg.de/en/projects/haus-der-projekte/projekt/house-of-projects.html> [dostęp: 12.06.2019].

2. Lorens P., *Urbanistyczne aspekty rewitalizacji centrów miast. Referat z konferencji Rewitalizacja jako instrument rozwoju miast – problematyka legislacji i źródeł finansowania*, Sopot 2008.
3. Lorens P., Martyniuk-Pęczek J. *Wprowadzenie do projektowania urbanistycznego*, Gdańsk 2014.
4. Opracowanie zbiorowe: GTZ Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit przy współpracy Institut für Wohnen und Umwelt Darmstadt *Podręcznik rewitalizacji*, Warszawa 2003.
5. Radzimski, A., *Między miastem kurczącym a reurbanizacją. Zróżnicowanie rozwoju miast w Niemczech w latach 1995–2012*, „Przegląd geograficzny”, 2015, nr 87.
6. Rembarz, G., *Innowacja urbanistyczna w kontekście kształtowania środowiska zamieszkania*, „Studia KPZK, tom 187: Piękno i energia: współczesny model budowania dzielnic mieszkaniowych w Europie”, 2018, str. 96–129.
7. Stangiel M., *Odnowa miast w społeczeństwie informacyjnym*, Gliwice 2009.
8. Zasina, J., *Reurbanizacja w świetle dotychczasowych badań nad miastami europejskimi*, „Studia Miejskie” t. 20, 2015.
9. Zuziak Z., *Rewitalizacja miast i teoria urbanistyki*, „Architektura czasopiśmi techniczne”, 2012, nr 12.
10. <https://www.hamburg.de/sprung-ueber-die-elbe/igs-2013/> [dostęp: 12.06.2019].
11. <https://www.iba-hamburg.de/en> [dostęp: 12.06.2019].

Informacje o autorach

inż. Joanna Mańkowska
Wydział Architektury,
Politechnika Gdańska, Polska
joanna.mankowskaa@o2.pl

inż. Paulina Pałasz
Wydział Architektury,
Politechnika Gdańska, Polska
palaszpaulina96@gmail.com

inż. Anna Stocka
Wydział Architektury,
Politechnika Gdańska, Polska
stocka-anna@o2.pl